

RIGHTS OF SUBJECTS OF AUDIOVISUAL WORKS

Gavkharkhon Mansurkhonovna Mukhutdinova

Lecturer at the National University of Uzbekistan named after Mirzo
Ulugbek

gavharxonmuxutdinova91@gmail.com

+99897 411 77 97

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20570777>

ARTICLE INFO

Received: 24th May 2026

Accepted: 30th May 2026

Online: 31st May 2026

KEYWORDS

Audiovisual work,
copyright, subjects,
performer, phonogram
producer, digital rights
management, intellectual
property, related rights.

ABSTRACT

This article analyzes the system of copyright and related rights in the field of audiovisual works. It examines the rights of the subjects of audiovisual works, including directors, scriptwriters, composers, and other creators, as well as the mechanisms for protecting these rights. The article also considers issues of legal regulation in international law and the legislation of the Republic of Uzbekistan. Particular attention is paid to new challenges arising from the development of digital technologies and to the legal solutions designed to address them.

ПРАВА СУБЪЕКТОВ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Мухутдинова Гавхархон Мансурхоновна

Преподаватель Национального университета

Узбекистана имени Мирзо Улугбека

gavharxonmuxutdinova91@gmail.com

+99897 411 77 97

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20570777>

ARTICLE INFO

Received: 24th May 2026

Accepted: 30th May 2026

Online: 31st May 2026

KEYWORDS

Аудиовизуальное
произведение,
авторское право,
субъекты, исполнитель,
производитель
фонограмм, управление
цифровыми правами,
интеллектуальная
собственность,
смежные права.

ABSTRACT

В данной статье анализируется система авторских и смежных прав в сфере аудиовизуальных произведений. Рассматриваются права субъектов аудиовизуальных произведений — режиссёров, сценаристов, композиторов и других творческих работников, механизмы их защиты, а также вопросы правового регулирования в международном праве и законодательстве Республики Узбекистан. Особое внимание уделяется новым проблемам, возникающим в связи с развитием цифровых технологий, и правовым способам их решения.

AUDIOVIZUAL ASARLAR SUBYEKTLARINING HUQUQLARI

Muxutdinova Gavxarxon Mansurxonovna

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti o'qituvchisi

gavharxonmuxutdinova91@gmail.com, +998974117797

ARTICLE INFO

Received: 24th May 2026

Accepted: 30th May 2026

Online: 31st May 2026

KEYWORDS

Audiovizual asar, muallif huquqi, subyektlar, ijro etuvchi, fonogramma ishlab chiqaruvchi, raqamli huquqlarni boshqarish, intellektual mulk, tegishli huquqlar.

ABSTRACT

Ushbu maqolada audiovizual asarlar sohasidagi muallif huquqi va tegishli huquqlar tizimi tahlil qilinadi. Maqolada audiovizual asarlar subyektlari rejissyor, ssenarist, bastakor va boshqa ijodkorlarning huquqlari, ularni himoya qilish mexanizmlari, shuningdek xalqaro va O'zbekiston qonunchiligidagi tartibga solish masalalari ko'rib chiqiladi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan yuzaga kelgan yangi muammolar va ularning huquqiy yechimlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Zamonaviy media va ko'ngilochar sanoatning jadal rivojlanishi sharoitida audiovizual asarlar ijtimoiy-madaniy hayotning muhim qismiga aylandi. Kino, televizion dasturlar, animatsiya, reklama roliklaridan tortib to raqamli platformalar uchun yaratilgan kontentgacha bo'lgan keng doiradagi mahsulotlar audiovizual asarlar tushunchasiga kiradi. Ushbu asarlar yaratilishi va tarqatilishida ko'plab shaxslar rejissyorlar, ssenaristlar, aktyorlar, operatorlar, bastakorlar va ishlab chiqaruvchilar ishtirok etadi.

Audiovizual asarlar sohasidagi intellektual mulk huquqi muammolari O'zbekiston Respublikasining huquq tizimida alohida o'rin tutadi. Respublikamiz mustaqillikni qo'lga kiritgach, muallif huquqini tartibga soluvchi qonunchilik bazasi yaratildi va takomillashtirib borildi. Xalqaro majburiyatlar, xususan Bern konventsiyasi va Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (BIM) doirasidagi shartnomalar, milliy qonunchilik bilan uyg'unlashtirildi.

Maqolada audiovizual asarlarning huquqiy tabiatini, shu sohadagi subyektlar doirasini va ularning qonun

bilan himoya qilinadigan huquqlarini atroflicha tahlil qilish maqsad qilingan. Tadqiqot O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, xalqaro shartnomalari va qiyosiy huquqshunoslik asosida amalga oshirilgan.

Audiovizual asar deganda, bir-biriga bog'liq tasvirlar seriyasidan iborat bo'lib, eshitish hamda ko'rish orqali idrok etiladigan va tegishli texnik vositalar yordamida namoyish etiladigan asar tushuniladi. O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi qonunida audiovizual asarlar muallif huquqi bilan himoyalalanuvchi asarlar qatoriga kiritilgan.

Audiovizual asarlarning asosiy belgilari quyidagilardan iborat: birinchidan, ko'rish-eshitish orqali idrok etilishi; ikkinchidan, texnik vositalar yordamida namoyish etilishi; uchinchidan, muallif ijodiy mehnatining mahsuli bo'lishi; to'rtinchidan, originalligi. Ushbu belgilar asarning huquqiy himoya ostiga olinishi uchun zarur shart-sharoitlarni belgilaydi.

O'zbekiston qonunchiligi audiovizual asarlarni bir necha turga ajratadi: kinofilmlar (badiiy, hujjatli,

ilmiy-ommabop, animatsion); televizion asarlar (serialar, ko'rsatuvlar, teleko'rinishlar); videomateriallar va onlayn kontent. Har bir tur o'ziga xos huquqiy tartibga solish xususiyatlariga ega bo'lsa-da, asosiy huquqiy tamoyillar bir xil bo'lib qoladi.

Xalqaro huquqda, xususan BIMJ Ijrochilar va Fonogramma Ishlab Chiqaruvchilari to'g'risidagi Rim konventsiyasi (1961) va BIMJ Audiovizual Ijrochilar shartnomasi (2012) doirasida audiovizual asarlarga nisbatan maxsus himoya mexanizmlari yaratilgan. O'zbekiston ushbu xalqaro hujjatlar bilan muvofiqlashtirilgan milliy qonunchilikka ega bo'lib, xalqaro standartlarga rioya qilishga intiladi.

Audiovizual asarlar sohasidagi subyektlar ikki asosiy guruhga bo'linadi: mualliflar va tegishli (turdosh) huquq egalari. Ushbu tasnif huquqiy himoya mexanizmlarini to'g'ri tushunish va qo'llash uchun muhimdir.

O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi qonuniga ko'ra, audiovizual asarning mualliflari hisoblanadi:

Rejissyor-postanovshchik:

Asarning badiiy yaxlitligini ta'minlovchi asosiy ijodiy shaxs. Rejissyor umumiy badiiy g'oyani belgilab, ijrochilar ishini yo'naltiradi va yakuniy mahsulot uchun mas'ul shaxs hisoblanadi.

Ssenarist: Audiovizual asarning adabiy asosini yaratuvchi shaxs. Ssenarist dialoglar, syujet tuzilmasi va dramaturgik kontseptsiyani ishlab chiqadi.

Bastakor: Asarning musiqa-ovozli qismini yaratuvchi shaxs. Agar musiqa asar uchun maxsus yaratilgan bo'lsa,

bastakor asarning hammuallifi sifatida tan olinadi.

Operator-postanovshchik: Tasviriy kompozitsiya va kinematografik ifodani ta'minlovchi ijodkor. Ba'zi qonun hujjatlarida operator ham muallif sifatida tan olinadi.

Mualliflik huquqi asar yaratilgan paytdan boshlab, hech qanday rasmiylashtirish talab qilinmasdan vujudga keladi. Bu tamoyil Bern konventsiyasining asosiy qoidalaridan biri bo'lib, O'zbekiston qonunchiligi ham ushbu yondashuvni qabul qilgan.

Tegishli huquqlar mualliflik huquqiga yaqin, ammo undan mustaqil himoya mexanizmini tashkil etadi. Audiovizual asarlar sohasida tegishli huquq egalari qatoriga quyidagilar kiradi:

Ishlab chiqaruvchi (produser): Audiovizual asarni yaratiladigan va tarqatiladigan tashkiliy-moliyaviy asosini ta'minlovchi yuridik yoki jismoniy shaxs. Produser ijrochilar va mualliflar bilan shartnomalar tuzadi, moliyalashtiradi va asarni bozorga chiqaradi. O'zbekiston qonunchiligiga ko'ra, ishlab chiqaruvchi tegishli huquqlar egasi hisoblanib, asarni ko'paytirish, tarqatish va ommaga e'lon qilish huquqlariga ega.

Ijro etuvchilar (aktyorlar, ovoz beruvchilar va boshqalar): Audiovizual asarda to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etuvchi ijodiy shaxslar. Ularning ijrosi alohida himoya ostiga olinadi va ijro etuvchilar o'z ijrolarini audiovizual asarda ishlatganlik uchun munosib haq olish huquqiga ega. 2012 yilda imzolangan BIMJ Pekin shartnomasi audiovizual ijrochilarning huquqlarini xalqaro

miqyosda mustahkamlagan muhim hujjat hisoblanadi.

Yordamchi ijodkorlar: Dekorator, liboslar muallifi, vizaj ustasi va boshqa ko'plab mutaxassislar audiovizual asar yaratilishiga hissa qo'shsalar ham, ularning huquqiy maqomi asardan asarga farq qilishi mumkin. Qoida tariqasida, ular bilan tuzilgan mehnat yoki fuqarolik-huquqiy shartnomalar asosida munosabatlar tartibga solinadi.

Mualliflik huquqlari shaxsiy nomulkiy va mulkiy huquqlarga bo'linadi. Ushbu ikki turdagi huquqlar bir-birini to'ldirsa-da, ularning huquqiy tabiati va himoya mexanizmlari farqlanadi.

Shaxsiy nomulkiy huquqlar muallifning shaxsi bilan uzviy bog'liq bo'lib, boshqalarga berilishi mumkin emas va muallif vafotidan keyin ham qisman himoya ostida qoladi. Asosiy nomulkiy huquqlar quyidagilardan iborat:

Mualliflik huquqi asarni o'z asari deb tan oldirishni talab qilish huquqi. Bu huquq buzilsa, plagiat to'g'risida gap ketadi va muallif sudga murojaat etishi mumkin.

Ism huquqi asarni o'z ismi, taxallus yoki anonim ravishda chiqarish huquqi. Muallif o'z ismi ostida chiqarishni taqiqlash yoki ruxsat berish imkoniyatiga ega.

Asarning daxlsizlik huquqi asarga ruxsatsiz o'zgartishlar kiritilishiga, qisqartirilishiga yoki undan parchalar olinishiga qarshi turish huquqi. Bu huquq, ayniqsa audiovizual asarlar uchun muhim ahamiyatga ega, chunki ular ko'p marta tahrir qilinishi mumkin.

Oshkor qilish huquqi asarni birinchi bor ommaga e'lon qilish yoki qilmaslik to'g'risida qaror qabul qilish huquqi. Muallif asarning chiqarilish vaqti va usulini belgilash imkoniga ega.

Mulkiy huquqlar iqtisodiy jihatdan foyda keltiruvchi, boshqalarga berilishi va litsenziyalanishi mumkin bo'lgan huquqlar to'plamidir. O'zbekiston qonunchiligi quyidagi mulkiy huquqlarni nazarda tutadi:

Ko'paytirish huquqi asarni istalgan shaklda nusxalash, bosib chiqarish, yozib olish va boshqa usulda ko'paytirish huquqi. Bu huquq raqamli muhitda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki raqamli nusxalash juda oson amalga oshiriladi.

Tarqatish huquqi asarning moddiy nusxalarini sotish, ijara berish, qarz berish yoki boshqa usulda tarqatish huquqi. Tarqatish huquqi "birinchi sotish" qoidasi bilan cheklangan bo'lib, huquq egasi tomonidan qonuniy ravishda sotilgan nusxaga nisbatan dastlabki tarqatish huquqi tugaydi.

Ommaviy namoyish etish huquqi asarni ommaviy joylarda ko'rsatish huquqi. Kinoteatrlar, televizion kanallar va onlayn platformalar audiovizual asarlarni namoyish etish uchun huquq egasidan ruxsat olishlari shart.

Translatiya huquqi asarni radio va televizion efir orqali, shuningdek kabel va sun'iy yo'ldosh orqali uzatish huquqi. Internet orqali tarqatish ham ushbu huquq doirasida ko'rib chiqiladi.

Tarjima va qayta ishlash huquqi asarni boshqa tilga o'girish yoki asosida yangi asar yaratish huquqi. Audiovizual asarlarni dublaj qilish, subtitrlar qo'shish va moslashtirilgan versiyalarini yaratish uchun ushbu huquq zarur.

Audiovizual asarlar sohasidagi huquqlarni amalga oshirish ko'p jihatli mexanizmni talab qiladi. Huquqlar to'g'ridan-to'g'ri, ya'ni huquq egasi tomonidan yoki kollektiv boshqarish tashkilotlari orqali amalga oshirilishi mumkin.

Audiovizual asarlar sohasida ikki asosiy turdagi shartnomalar qo'llaniladi: mualliflik shartnomasi va litsenziya shartnomasi. Mualliflik shartnomasi muallif bilan foydalanuvchi o'rtasida tuziladi va ko'paytirish, tarqatish yoki boshqa maqsadlarda foydalanishga ruxsat beradi.

Litsenziya shartnomalarida odatda hududiy chegaralar, foydalanish muddati, foydalanish turlari va miqdori, shuningdek royalti to'lov shartlari belgilanadi. Ekskluziv litsenziya faqat bir litsenziat olishga huquq bersa, noekskluziv litsenziya bir vaqtda bir nechta litsenziatga berilishi mumkin.

Xizmat shartnomasi asosida yaratilgan asarlarda huquqlar ko'pincha ish beruvchi (produser yoki kino-studiya)ga o'tkaziladi. Ushbu holda muallifning nomulkiy huquqlari saqlanib qolsa ham, mulkiy huquqlar ish beruvchi tasarrufiga o'tadi. O'zbekiston qonunchiligi bunday holatni maxsus tartibga soladi.

Kollektiv boshqarish tashkilotlari (KBT) huquq egalari nomidan ularning manfaatlarini himoya qiladi va haq to'lovlarini yig'ib, taqsimlaydi. Musiqiy asarlar sohasida faoliyat yurituvchi SABAM, ASCAP, BMI kabi xalqaro tashkilotlar namunasida, O'zbekistonda ham tegishli milliy tuzilmalar mavjud.

Audiovizual asarlar sohasida KBT ning roli ayniqsa muhim, chunki asarlar ko'p sonli kanallar, platformalar va

broadcast xizmatlari orqali tarqaladi. Har bir foydalanuvchi bilan alohida shartnoma tuzish amaliy jihatdan qiyin bo'lganligi sababli, KBT orqali blanket litsenziya berish usuli keng qo'llaniladi.

Audiovizual asarlarga nisbatan huquqbuzarliklarning asosiy turlari: ruxsatsiz ko'paytirish (piratlik), ruxsatsiz tarqatish, ruxsatsiz namoyish etish, plagiat va texnik himoya vositalarini chetlab o'tish.

O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi va Jinoyat kodeksida mualliflik huquqini buzganligi uchun javobgarlik belgilangan. Fuqarolik huquqida esa huquq egasi yo'qotgan foyda va etkazilgan zararni undirishni talab qilishi mumkin. Ba'zi hollarda kompensatsiya miqdori sudning qaroriga ko'ra belgilanadi va isbotlangan zarar miqdoridan yuqori bo'lishi mumkin.

Raqamli muhitda huquqbuzarliklarni aniqlash uchun texnik himoya vositalari (THV) va huquqlarni boshqarish ma'lumotlari (HBM) katta ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston BIMJ "Mualliflik huquqi to'g'risida"gi internet shartnomasi (WCT, 1996) asosida ushbu vositalarni huquqiy himoya ostiga olgan.

Internet va raqamli texnologiyalar rivojlanishi audiovizual asarlar sohasidagi intellektual mulk huquqiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Netflix, YouTube, TikTok va boshqa onlayn platformalar audiovizual kontentni tarqatishning asosiy kanallariga aylandi. Bu holat huquqiy tartibga solishda yangi muammolarni yuzaga keltirdi.

Streaming texnologiyasi an'anaviy "nusxa sotish" modelini chetlab o'tgan yangi foydalanish usulini yaratdi.

Foydalanuvchi asarning nusxasini olmaydi, faqat ma'lum vaqt mobaynida unga kirish huquqi oladi. Ushbu texnologik o'zgarish "tarqatish huquqi" va "ommaviy uzatish huquqi" chegarasini yanada murakkablashtirdi.

Geoblocking audiovizual asarlarni muayyan hududlarda blokirovka qilish amaliyoti litsenziya muddatlarini va hududiy chegaralarni texnik jihatdan ta'minlash imkonini beradi. Ammo VPN orqali bu cheklashlarni chetlab o'tish audiovizual huquqlar sohasida yangi bahsli masalalarni yuzaga keltirmoqda.

Sun'iy intellekt (SI) asosida yaratilgan yoki tahrir qilingan audiovizual asarlar huquqiy jihatdan ziddiyatli masala bo'lib qolmoqda. SI tomonidan yaratilgan kontentning muallifligi, mavjud asarlardan ta'lim olish uchun foydalanish va SI vositalari yordamida asarlarni ommaviy ishlab chiqarish bular zamonaviy huquqshunoslar uchun qo'yilgan yangi savollardir. O'zbekiston qonunchiligi ham ushbu muammolarga javob berish uchun takomillashtirilishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi bir qator xalqaro konvensiya va shartnomalarga qo'shilgan bo'lib, ular audiovizual asarlar sohasidagi milliy qonunchilikka bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bern konventsiyasi (1886, qayta tahrirlangan 1971) mualliflik huquqining asosiy xalqaro standartlarini belgilaydi. O'zbekiston 2005 yilda ushbu konventsiyaga qo'shildi. Konventsiya mualliflik huquqining muddati (muallif umridan 50 yil o'tgandan so'ng tugashi), milliy davolash tamoyili va huquqlarning avtomatik vujudga kelishi kabi asosiy qoidalarni nazarda tutadi.

TRIPS shartnomasi (1994, JST doirasida) tijorat nuqtayi nazaridan intellektual mulk huquqini tartibga soladi. Ushbu shartnoma intellektual mulk huquqlarini majburlash mexanizmlarini kuchaytirgan va savdo munosabatlarida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

BIMJ "Mualliflik huquqi to'g'risida"gi shartnoma (WCT, 1996) va BIMJ Ijrochilar va Fonogramma Ishlab Chiqaruvchilari to'g'risidagi shartnoma (WPPT, 1996) raqamli muhitda mualliflik va tegishli huquqlarni tartibga soladi. O'zbekiston ushbu shartnomalarni milliy qonunchilikka tatbiq etish bo'yicha qadamlar qo'ygan.

BIMJ Pekin shartnomasi (2012) audiovizual ijrochilarning huquqlarini xalqaro miqyosda birinchi marta mustaqil ravishda himoya ostiga oldi. Ushbu shartnoma audiovizual asarlardagi ijrochilar uchun mualliflarga o'xshash huquqlar tizimini belgilaydi. O'zbekiston ushbu shartnomaga qo'shilish jarayonida qonunchiligini takomillashtirishga ehtiyoj sezmoqda.

Milliy qonunchilik darajasida "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni (2006 yil, keyinchalik o'zgartishlar kiritilgan), O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi va Ma'muriy javobgarlik hamda Jinoyat kodekslarining tegishli moddalarigina bunday himoyaning qonuniy asosini tashkil etadi.

Audiovizual asarlar subyektlarining huquqlari murakkab va ko'p qirrali huquqiy institutni tashkil etadi. Mualliflar (rejissyor, ssenarist, bastakor) va tegishli huquq egalari (ishlab chiqaruvchi, ijrochilar)

manfaatlarini muvozanatlashtirishda qonunchilik muhim rol o'ynaydi.

Raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan bugungi sharoitda audiovizual huquqlarni himoya qilish yanada dolzarb masalaga aylanmoqda. Onlayn platformalar, sun'iy intellekt va yangi media shakllari an'anaviy huquqiy tartibga solish mexanizmlarini sinab ko'rmoqda.

O'zbekiston qonunchiligi bu sohadagi xalqaro standartlarga muvofiq holda takomillashtirib borilishi, raqamli muhitda yangi muammolarga javob

berishi va milliy kreativ sanoatni rivojlantirishga xizmat qilishi zarur. Huquq egalarining manfaatlarini va jamiyatning bilimga erkin kirish huquqini uyg'un tarzda himoya qilish bu sohadagi asosiy vazifa bo'lib qolmoqda.

Kelgusida tadqiqotchilar audiovizual asarlar sohasida ijro etuvchilarning huquqlarini mustahkamlash, kollektiv boshqarish tashkilotlari faoliyatini kuchaytirish va raqamli huquqlarni boshqarish tizimlarini takomillashtirish masalalariga e'tibor qaratishlari lozim.

References:

1. O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi qonuni (2006) — lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi — lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi — lex.uz
4. Bern Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (1886) — WIPO
5. WIPO Copyright Treaty (WCT, 1996) — WIPO
6. WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT, 1996) — WIPO
7. Beijing Treaty on Audiovisual Performances (2012) — WIPO
8. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS, 1994) — WTO
9. Rome Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organisations (1961) — WIPO
10. WIPO: Audiovisual Works and Related Rights — rasmiy WIPO portali
11. Ginsburg J.C., Besek J.M. International Copyright and Neighboring Rights (Oxford University Press) — oup.com
12. Lipson C. Doing Honest Work in College — O'zbekiston intellektual mulk markazi, ipf.uz
13. WIPO Academy — Audiovisual Copyright Course Materials — wipo.int